

lükler'in çökmesinden sonra ise burada yaşayan kabilelerin hâkimiyetine girdi. Bölge Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlı Devleti sınırlarına katıldığında Memlûkler dönemindeki idarî taksimat aynen muhafaza edildi. Osmanlı döneminde daha sonra yapılan çeşitli idarî düzenlemelerin ardından son olarak XIX. yüzyılda sancak haline getirilmiştir. Bu taksimata göre Şam eyaletinin Beyrut vilâyetine bağlı bulunan Belkâ sancağının merkezi Nablus idi ve bu sancağa üç kaza ile dokuz nahiye bağlıydı. 1921 yılında Doğu Ürdün Hâşimî Devleti kurulduğunda Belkâ idarî bölgesi, güneyde Mücih nehriyle kuzeyde Zerkâ nehri arasında kalan bölge olarak kabul edildi. Günümüzde devam eden bu idarî taksimata göre bölge Mâdebâ, Zerkâ ve Salt alt bölgelerini içine almaktadır.

Belkâ'nın önemi, sadece içinden hac ve ticaret yollarının geçmesi ve hac konaklama yerlerine sahip olmasıyla sınırlı değildir. Bunların yanında bölge ayrıca tarım ve sanayi alanlarında da büyük öneme sahiptir. Bereketli toprağı ve bol suyu ile ünlü Belkâ'da yetişen ürünlerin başında, buraya hububat ambarı denilmesine sebep olan bol ve kaliteli buğday gelir. Hicaz bölgesi buğday ihtiyacını çoğunlukla Belkâ bölgesinden sağlardı. Ashaptan Simâh (Semmüye) el-Belkâvî buğday ticaretiyle şöhret yapan bir tüccardı. Ticaret için Medine'ye geldiğinde müslüman olmuştu. Belkâ bölgesi ayrıca zeytin, nar, badem, üzüm, hurma, boyacılıkta kullanılan nil ağaçları, şeker kamışı ve safran yetiştiriciliğiyle de tanınmıştır. Belkâ bölgesi sanatkarları kılıç ve sadak yapımında ün kazanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "blk" md.; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 105; Hemdânî, *Şifâtü Cezireti'l-'Arab* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekvâ'), Riyad 1397/1977, s. 272, 319, 334; Hamza el-İsfahânî, *Târîhu sinî mülûki'l-arz ve'l-enbiyâ*, Beyrut, ts. (Dâru Mektebeti'l-Hayât), s. 99 vd.; Makedîsî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 180; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 489; Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), s. 156-157; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-ḥaṭîre ft zikri ümerâ' i-Şâm ve'l-Cezîre*, Şam 1965, s. 79; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, I, 161; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'şâ*, V, 110; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 332; *Kâmûsü'l-'lâm*, II, 1348; *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1310, s. 540-541; Abdülazîz Muhammed Avz, *el-İdâretü'l-Osmâniyye ft vilâyeti Sûriyye*, Kahire 1969, s. 66, 80, 364; Gâzi Bişe, *el-Ḳuşûrû'l-Emeviyye fi'l-Ürdân*, Amman 1974, s. 5 vd.; J. Sourdel-Thomine, *al-Balkâ*, *EJ*² (İng.), I, 997-998.

MUHAMMED ABDÜLKÂDİR HIREYSÂT

BELKIS

(بلقيس)

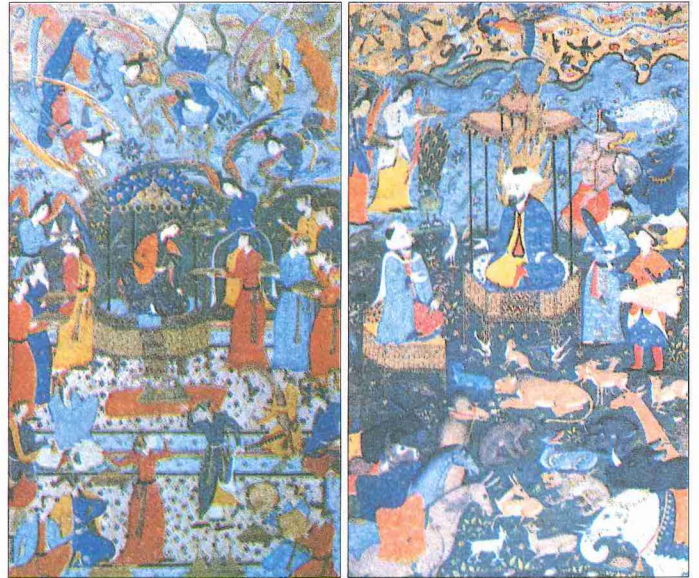
Kur'an'da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesi.

Hz. Süleyman'ı ziyaret etmesi sebebiyle Ahd-i Atîk'te (I. Krallar, 10/1-10, 13; II. Tarihler, 9/1-9, 12) ve Kur'an-ı Kerim'de (en-Neml 27/20-44) adı zikredilmeksizin bahsi geçer; ilâhî kitaplarda verilen yer adı Arap kaynaklarına göre Yelkame bint el-Yeşrah b. Hâris veya Belkis bint el-Hedahid b. Şurahbil, bir Habeş efsanesine göre de Mâkedâ'dır. Ahd-i Atîk'te Şeba kraliçesinin, Allah'ın adını yaymasından dolayı şöhreti her yerde duyulan Hz. Süleyman'ı bizzat görmek, gerçek bir peygamber olup olmadığını anlamak üzere büyük bir kabileyle Kudüs'e geldiği ve gelirken de baharat, altın ve kıymetli taşlardan oluşan çok değerli hediyeler getirdiği anlatılmaktadır. Ziyareti sırasında Hz. Süleyman'a sorduğu, karşılığı yalnız kendince bilinen her sorunun cevabını almış, sonunda da onun peygamberliğine ve Allah'ın birliğine iman etmiştir. Hz. Süleyman'a, "Daima senin önünde duran, senin hikmetlerini dinleyen adamlarına ne mutlu!" diyerek takdirlerini bildirmiş ve kendisine verilen kıymetli hediyelerle birlikte ülkesine dönmüştür. Buradan anlaşılan husus, Hz. Süleyman'ın şöhretinin Sebe (Sabâ) halkının yaşadığı Yemen'e kadar yayıldığı ve Belkis'in kendi arzusuyla gidip iman etmiş olarak ülkesine geri döndüğüdür.

Kur'an'da anlatılan kısca Ahd-i Atîk'ten farklıdır. Hz. Süleyman hüdhüd*

ün getirdiği bilgiler üzerine, güneşe tapan Sebeliler'in bir kadın olan hükümdarlarına yine hüdhüd vasıtasıyla bir mektup gönderir ve onları hak dine davet eder. Mektubu alan melike kavminin ileri gelenlerini toplar, Süleyman'dan besmele ile başlayan ve kendilerini tevhid dinine davet eden çok önemli bir mektup aldığını söyleyerek muhtevası hakkında onlara bilgi verir ve, "Ey ileri gelenler, vereceğim karar hakkında fikrinizi açıklayın; sizin görüşünüzü almadan kesin bir emir vermek istemiyorum!" der. Onlar da güçlü ve kuvvetli olduklarını, istediği emri verebileceğini söylerler. Melike hükümdarların girdikleri yerleri tahrip edip güçlülere zelil kıldıklarını hatırlatarak meseleyi barışçı yoldan halletmek niyetinde olduğunu bildirir ve Hz. Süleyman'a açık ve olumlu bir cevap yerine bazı hediyeler gönderir. Bu duruma öfkelenen Süleyman Belkis'in hediyelerini elçileriyle birlikte geri yollar ve onu üzerine yürümele tehdit eder. Sonunda Hz. Süleyman'ın bizzat ziyaretine gitmek zorunda kalan melike, onun cismanî ve ruhanî gücü karşısında gerçek bir peygamber olduğunu anlar ve daha önce yanlış yolda bulunduğunu itiraf ederek tevhid dinini kabul eder.

Kıssanın Kur'an'daki ayrıntıları arasında yer alan, Sebe melikesi yolda iken tahtının bir anda Hz. Süleyman'ın huzuruna getirilmesi, melikenin geldiğinde tahtını tanıyarak hak dini benimsemesi ve saraya girerken eteklerini toplaması motifleri Ahd-i Atîk'te bulunmamaktadır. Bu motifler bazı İslâmî rivayetlerle bu rivayetlere büyük benzerlik gösteren

XVI. yüzyıla ait Hz. Süleyman ile Belkis'i tasvir eden iki minyatür (British Library - Londra)

Ahd-i Atık'ın Ester kitabının Ârâmîce şerhinde (Targum Şeni) çeşitli biçimlerde açıklanmakta (bk. *EJd.*, XIII, 1424) ve ayrıca hikâyeye Kur'an'da olmayan pek çok eklemeler de yapılmaktadır (karşılaştırmalı bilgiler için bk. Canova, s. 109-113). Bu eklemeler ve ayrıntılara göre annesi peri kızı, babası cin olan Belkis'in bacaklarında tüyler bulunduğu söylenmektedir. Hz. Süleyman bu söylentinin doğruluk derecesini anlayabilmek için sarayının avlusunu altından sular akan billür bir döşeme ile kaplatır. Belkis saraya girerken sudan geçeceğini sanarak eteklerini kaldırır, böylece bacalarının tüysüz olduğu görülür. Bu motifin yorumu ise Hz. Süleyman'ın Belkis'a gerçekle gerçek olmayı birbirinden ayırt edemediğini göstermesidir. İslâmiyet'in çıkışından sonra yazıldığı kabul edilen bu kitaptaki hikâyenin İslâmî rivayetlere benzerlik göstermesi onlardan etkilenmiş olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (*İA*, II, 492; *EI²* [İng.], I, 1220).

Hz. Süleyman ve Sebe melikesi hikâyesinin en değişik şekli Habeş efsanesi Kebra Nagest'te (kralların zaferi) yer almaktadır. Efsaneye göre adı Makedâ olan Sebe melikesi Süleyman'la evlenmekte ve Habeş hânedanı onların çocukları olan I. Menelik ile başlamaktadır.

Tarihî belgelere dayanarak Belkis'in kimliğini ortaya çıkarmak mümkün değildir. Hz. Süleyman devrine (m.ö. 972-932) ait İsrail Krallığı'nın veya o dönemle çağdaş komşu ülkelerin yazılı belgelerinde böyle bir şahsiyete rastlanmamaktadır. Yalnız Asur kralları III. Tiglath-pileser (m.ö. 745-727) ile II. Sargon'un (m.ö. 722-705) yıllıklarında Zabibi, Samsi ve Taalhum adlı üç Arabi (Arap) kraliçesinden bahsedilmekte ve buradan Araplar arasında kadın hükümdarlar tarafından yönetilen bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Eskiçağ Ön Asya devletlerinde sayısı sınırlı olan kadın hükümdarlardan yalnız bu üçü aynı toplumda ve birbirine bu kadar yakın tarihlerde hüküm sürmüşlerdir. Sebeler ise bugünkü Yemen'de yaşayan bir Arap kavimidir. Buna göre sadece Belkis'in milâttan önce X. yüzyılda yaşamış, Hz. Süleyman'la çağdaş bir Arap kraliçesi olduğunu söylemek mümkündür. Ancak kraliçesi olduğu Arap kavminin Sebeler mi, yoksa onlardan daha önce aynı bölgede yaşayan Mainliler mi (Minalılar) olduğuna kesin karar vermek imkân dahilinde değildir. Çünkü mevcut arkeolojik belgelere göre Sebe Devleti'nin tari-

hi milâttan önce VIII. yüzyıldan daha eskiye gitmemektedir. Bu devletin kurulmasından önce ise Sebe bölgesinde, tarihleri milâttan önce II. binyılın ortalarına kadar giden Mainliler yaşamışlardır. Mevcut belgelere göre Mainliler'in ne zaman yıkılıp Sebeler'in ne zaman kurulduklarına kesin olarak tesbit edilememektedir ve Mainliler'in son çağlarıyla Sebeler'in ilk çağları birbirine karışmış vaziyettedir (Çağatay, s. 13). Bu durumda ise Hz. Süleyman'la çağdaş bir Sebe kraliçesine ait somut belgelerin ele geçmemiş olması onun yaşamadığını ispatlayamaz ve buna dayanarak efsanenin tarihî gerçeğe uymadığı iddia edilemez (krş. a.e., s. 17). Çünkü ortada tesbit edilmiş bir tarihî gerçek bulunmadığı gibi kraliçenin Mainliler'in hükümdarı olması, fakat Ahd-i Atık ile Kur'an-ı Kerim'de Sebe bölgesine nisbet edilerek anılması da mümkündür.

Belkis Türk ve diğer İslâm edebiyatlarında çok sevilen bir motif olmuş, gerek şahsı gerekse Hz. Süleyman'la olduğuna inanılan duygusal ilişkisi çeşitli biçimlerde işlenmiştir. Belkis'in müslüman halk arasında çok tanınmış bir şahsiyet haline gelmesinin bir sonucu olarak da bütün Ön Asya'nın pek çok yerindeki çeşitli tarihî harabelere Belkis (Anadolu'nun bazı yerlerinde Balkız) sarayı (veya köşkü) adı verilmiştir ki Evliya Çelebi bu harabelerden birçoğunun yerini bildirmektedir (*Seyahatnâme*, II, 7-8; VIII, 115, 249; X, 958).

BİBLİYOGRAFYA :

Vehb b. Münebbih, *Kitâbü't-Ticân fî mülâki Hîmyer* (nşr. Merkezû'd-Dirâsât), San'a 1347, s. 147-179; Sa'lebî, *Arâ'isü'l-mecâllis*, s. 236-245; Ibn Kesîr, *Kışaşü'l-enbiyâ*, s. 273-280; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 7-8; VIII, 115, 249; X, 958; Neşet Çağatay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara 1982, s. 10-17; A. Chastel, "La légende de la Reine de Saba", *RHR*, sy. 119 (1939), s. 204-225; sy. 120 (1939), s. 27-44, 160-174; Muhammed Receb el-Beyyümî, "Belkis, melike muslime", *Mecelletü'l-Ezher*, LIV/2, Kahire 1981, s. 307-313; G. Canova, "La Leggenda della Regina di Saba", *Quaderni di Studi Arabi*, sy. 5-6 (Venezia 1987-88), s. 105-119; H. Z. Hirschberg, "Queen of Sheba", *EJd.*, XIII, 1424; "Belkis", *TA*, VI, 79-80; "Belkis", *ABr.*, III, 562-563; B. Carra de Vaux, "Belkis", *IA*, II, 492-493; E. Ullendorff, "Bilqis", *EI²* [İng.], I, 1219-1220; Gölâm-Hosayn Yüsofi, "Belqis", *EJr.*, IV, 129-130.

ORHAN SEYFİ YÜCETÜRK

□ EDEBİYAT. Belkis divan edebiyatında, Hz. Süleyman'la ilgili türlü rivayetlerdeki (yk. bk.) çeşitli motiflere dayanılarak işlenmiştir. Kısada adları ge-

çen Hz. Süleyman, veziri Âsaf ve su ararken Belkis'in ülkesini bulan hüdhüd gibi diğer kahramanlarla Belkis'in ülkesi Sebe, tahtı (arş), Hz. Süleyman'ın mührü (hâtem) ve Belkis'a gönderilen mektup (nâme) kelimeleri arasında değişik ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler çeşitli telmih, teşbih, tevirye, istiare ve tenâsüplere konu edilmiştir. Bu şekildeki kullanılışlar arasında karakteristik örnekler olarak şu beyitler gösterilebilir: Nâbî'nin, "Ey nâme sen ol mehlikâdan mı gelirsin / Ey hüdhüd-i ümmîd Sabâ'dan mı gelirsin" beytinde âşıkın Hz. Süleyman'a ve sevgilinin Belkis'a benzetilmesi yanında hüdhüdün Sebe ülkesindeki Belkis'tan Hz. Süleyman'a haber getirmesine telmih vardır. Süleyman Fehîm'in, "Bize arz-ı cemâl etmez mi Belkis-ı emel âhir / Fehîmâ hâtem-i dâğ-ı mahabbette Süleymânız" beytinde, aşk ateşinin mührüyle dağlanmış (yüreğinde kızgın aşk mührünün yanık izini taşıyan) kendini, "Mühür kimdeyse Süleyman odur" sözünün harekete ederek Hz. Süleyman'a benzeten âşık, emel Belkis'inin (hayalindeki Belkis'in, henüz aşkına cevap veremeyen sevgilinin) en sonunda yüzünü göstereceğinden (Belkis'in sonunda Hz. Süleyman'a gelmesi gibi onun da kendisine geleceğinden) umudunu kesmediğini dile getirmektedir. Ayrıca burada şair, taşıdığı mührün (aşkın) kudretinin sevgilisini bir gün mutlaka kendisine getireceğine inandığını da ima etmektedir. Çünkü Süleyman'la beraber anılan hâtem aynı zamanda kudret sembolüdür ve sahip olduğu hâtemle (mühr-i Süleyman) rüzgâra hükmeden Hz. Süleyman Belkis'i tahtıyla beraber huzuruna getirmiştir. Enderunlu Vâsîf'in, "Hüdhüd gibi peyâm-ı bahâr-ı visâl ile / Pervâz-ı şevk edip geliyor ez-Sabâ sabâ" (sabâ rüzgârı Belkis'in vuslat haberiyle hüdhüd gibi Sabâ'dan havalanıp gelmektedir) beytinde ifade edildiği gibi Belkis'in haberini Hz. Süleyman'a ulaştıran bâd-ı sabâ daima âşıka da sevgilisinin haberini getirir.

Şairler kendilerini veya şiirlerini övmek için de Hz. Süleyman ile Belkis efsanesinden faydalanırlar. Şiir ülkesinin Süleyman'ı olan şair tahtını Belkis'in arşı veya hayalinin Belkis'ini arşı taşıyan melek olarak görür. Nazîm'in, "Hüdhüd-i nutkumu bâğ-ı sühânımda görse / Ola zindan dil-i Belkis'a çemenzâr-ı Sabâ" beyti bu düşüncüyü ifade eder.

Belkis, Mahzûnî ile Mînâ Hanım adlı halk hikâyesine de konu olmuştur.